

MARKAZIY OSIYODA MUZEYLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

ALFRAGANUS UNIVERSITY

“Xalqaro munosabatlar va tarix”

kafedrası tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

ELMURATOVA SHOXISTA ABLAKULOVNA

FENDER4555@MAIL.RU

ORCID 0009000154934357

Markaziy Osiyoda uy muzeylarining rivojlanishi maroqli mavzu bo'lib, u mintaqa tarixi, madaniyati va odamlarning o'tmish bilan munosabatda bo'lish usullari bilan kesishadi. Uy-muzeylar xususiy uy-joylar taniqli shaxslar hayoti, tarixiy voqealar yoki noyob arxitektura uslublarini namoyish qilish uchun muzeyga aylantiriladi mintaqaning boy tarixi va turli madaniy ta'sirlari tufayli Markaziy Osiyoda ayniqsa muhimdir.

Ipak yo'li kabi yirik savdo yo'llari chorrahasida joylashgan Markaziy Osiyo turli imperiyalar, jumladan, Fors, Turkiy, Mo'g'ul va Rossiya imperiyalari tomonidan shakllantirilgan uzoq va murakkab tarixga ega. Sovet davrida mintaqaning an'anaviy arxitekturasi va maishiy makonlari ko'pincha e'tibordan chetda qolar edi yoki bostirildi, chunki Sovet siyosati shaxsiy tarixga emas, balki jamoaviy tarixga urg'u berdi.

Biroq, 20-asr oxiriga kelib, Sovet Ittifoqi parchalanib, ko'plab Markaziy Osiyo respublikalari mustaqillikka erishgandan so'ng, mintaqaning sovet davridan oldingi o'tmishi va milliy o'ziga xosliklariga qiziqish yana kuchaydi. Bu uy muzeylarining rivojlanishiga zamin yaratdi.

Sovet ta'siri va postsovet o'tish davri

Sovet hokimiyati davrida (1920–1991) muzeylar ko'pincha mafkuraviy rivoyatlarga e'tibor qaratgan, bu esa Markaziy Osiyoda uy muzeylari kamroq

tarqalganligini bildirgan. Sovet hukumati kollektivizmni, ishchilar sinfini ulug'lashni va sovet rahbarlarining hissalarini ta'kidladi. Shunga qaramay, ba'zi uy muzeylari sovet madaniyat siyosatining bir qismi sifatida, ayniqsa yirik shaharlarda paydo bo'lgan, ularda ba'zan inqilob yoki sotsialistik ishda hissa qo'shgan tarixiy shaxslar tasvirlangan.

1990-yillar boshida mustaqillikka erishgach, Qozog'iston, Qirg'iziston, O'zbekiston, Turkmaniston va Tojikiston kabi Markaziy Osiyo davlatlari o'zlarining madaniy meroslarini o'rganishga kirishdilar, mahalliy arboblardan, ularning uylari va xalqining an'anaviy turmush tarziga qiziqish jonlandi. Bu davrda yozuvchilar, shoirlar, rassomlar va o'tmishdagi siyosiy rahbarlarga bag'ishlangan uy muzeylari ko'paydi.

Markaziy Osiyodagi eng mashhur uy muzeylaridan ba'zilari mintaqaning intellektual, san'at yoki siyosiy tarixidagi mashhur shaxslarga e'tibor qaratadi:

Alisher Navoiy (O'zbekiston): 15-asr shoiri, faylasufi va siyosat arbobi Alisher Navoiy Markaziy Osiyoda eng hurmatga sazovor siymolardan biridir. Uning Buxoro shahridagi temuriylar davrining mumtoz me'morchiligi va madaniy kontekstini namoyish etuvchi, hayoti va ijodini tarannum etuvchi muzeydir.

Mikhail Frunze (Qirg'iziston): Sovet inqilobining taniqli yetakchisi Mixail Frunze hozirgi Bishkekda tug'ilgan. Uning bolalik uyi muzey sifatida saqlanib qolgan, bu uning erta hayotini va Sovet tarixidagi muhim rolini aks ettiradi.

- Abay Kunanbayev (Qozog'iston): Qozog'iston intellektual tarixidagi muhim shaxs, Abay shoir, bastakor va faylasuf edi. Uning Semey shahridagi uyi hozirda muzeyga aylanib, uning merosini saqlab qolish va tashrif buyuruvchilarni qozoq madaniyati bilan tanishtirishga yordam beradi.

- Ismoil Somoniy (Tojikiston): Somoniylar oilasi IX-X asrlarda mintaqani boshqargan va ularning Buxorodagi saroyi hozirda Somoniylar sulolasining madaniy yutuqlarini tarannum etuvchi muzeyga aylangan.

Uy muzeylari madaniy yodgorliklar sifatida

Markaziy Osiyodagi uy muzeylari ko'pincha ikki tomonlama maqsadlarga xizmat qiladi. Ular nafaqat taniqli shaxslarning merosini saqlab qolishga yordam beradi, balki ular me'moriy merosning jonli ko'rgazmalari sifatida ham ishlaydi, chunki ko'plab binolarning o'zi tarixiy diqqatga sazovor joylardir. Ichki makonlarda ko'pincha Markaziy Osiyoning an'anaviy naqshlari, masalan, yog'ochdan yasalgan bezaklar, to'qimachilik va bezaklar saqlanib qolgan, bu esa tashrif buyuruvchilarga mintaqaning boy maishiy madaniyatini ko'rish imkonini beradi.

Bundan tashqari, ko'plab uy muzeylari o'z e'tiborini kengroq ijtimoiy va madaniy tarixni o'z ichiga olgan holda kengaytirib, mintaqaning o'ziga xosligini shakllantirishda ayollar, hunarmandlar yoki oddiy odamlarning rolini ta'kidlaydi. Uy muzeylari mahalliy aholi va sayyohlar uchun Markaziy Osiyo tarixi bilan tanishishning yanada qulay usulini ta'minlovchi ta'lim funksiyalarini ham bajaradi.

Muammolar va kelajak istiqbollari nuqtai nazaridan ularning ahamiyatiga qaramay, Markaziy Osiyoda uy muzeylarini rivojlantirish muayyan muammolarga duch kelmoqda. Cheklangan mablag', siyosiy beqarorlik va ba'zan muzeyshunoslik bo'yicha mahalliy mutaxassislarning yetishmasligi bu muassasalarning o'sishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ba'zi hollarda binolarni va ulardagi artefaktlarni saqlash qattiq iqlim va shahar rivojlanishining bosimi tufayli qiyin.

Biroq, Markaziy Osiyo mustaqillikdan so'ng milliy o'ziga xosliklarini rivojlantirish va rivojlantirishda davom etar ekan, uy muzeylarining mintaq tarixini saqlash va talqin etishdagi roli yanada muhim bo'lib bormoqda. Madaniy turizmga bo'lgan qiziqish ortib borayotgan bu muzeylar Markaziy Osiyoning o'ziga xos madaniy landshaftini shakllantirgan arboblarning hayoti va hikoyalariga e'tibor qaratib, mintaqaning murakkab va rang-barang o'tmishiga bir oyna ochadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Markaziy Osiyodagi uy muzeylari tarixi asrlar davomida ko'plab sivilizatsiyalar ta'sirida bo'lgan mintaqaning mintaqaviy o'ziga xosligini qayta tiklash va madaniy merosini saqlashga qaratilgan kengroq sa'y-harakatlarni aks ettiradi. Ushbu muzeylar o'tmishni eslash va kelajakni shakllantirish uchun juda muhim joylardir.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Максимова Т.М. Виртуальные музеи: аналитический обзор зарубежных публикаций // Вестник МГУ. –Москва, 2015 – № 4.
2. Kuryazova D.T. Muzey ishi tarixi va nazariyasi. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
3. Мухамедова М.С. Музейшунослик соҳасини ривожлантиришда миллий ва халқаро ташкилотлар фаолиятининг ўрни (XX-XXI асрлар), монография. – Тошкент: Ёш куч пресс матбуоти, 2017.